

מבט חדש על מערכת קורסק

שני חוקרים מנפצים את אחד המיתוסים של מלחמת העולם השנייה - מיתוס הניצחון הסובייטי המוחץ על הגרמנים בקרב פרוחורובקה, שנחשב לשיאה של מערכת קורסק ושהתפרסם כקרב השריון הגדול ביותר בהיסטוריה

אור סופר

רקע

ספר חדש שפורסם באחרונה על מערכת קורסק - "קרב קורסק" מאת דייוויד גלאנץ וגיונתן האוס¹ - מסכם מחקר מקיף וממושך, אשר סותם, כנראה סופית, את הגולל על אחד המיתוסים הידועים ביותר בתולדות מלחמת העולם השנייה: קרב פרוחורובקה, שהתפרסם כקרב השריון הגדול ביותר בהיסטוריה. הקרב התחולל לפני 57 שנה, בתחילת השנה השלישית למלחמת ברית-המועצות בגרמניה הנאצית. האירועים שהובילו לקרב תועדו וסופרו באין ספור מחקרים, ספרים ומאמרים (ראו, למשל, את חוברות "מערכות" מס' 224, 225 ו-249), ולכן לא אגע להלן אלא בתמציתם.

הצבא הגרמני הוכה קשות וזמן קצר קודם לכן בסטלינגרד ובטוניסיה, אך עדיין היה כלי התקפי יעיל. למפקדיו היה ברור שהזמן פועל נגדם, ולפיכך הם תרו בקדחתנות אחר ניצחון טקטי משמעותי. גם במבט לאחור נראה שניצחון כזה באותה נקודת זמן עדיין יכול היה להפוך על פיה את תמונת המצב בחזית המזרח. את הניצחון הזה קיוו הגרמנים להשיג כשפתחו בבוקר ה-5 ביולי 1943 במבצע "ציטדלי", הידוע גם כמערכת קורסק. מתכנני המבצע היו מודעים

בעבר לוחם בשריון

לכך כי הוא עתיד לחרוץ את גורל המלחמה כולה, ולכן התלבטה המפקדה הגרמנית העליונה ממושכות בטרם אישרה אותו. לרוע מזלם של הגרמנים העבירו רשתות ריגול את פרטי המלאים של המבצע לידי הסובייטים, כך שכאשר אושר לבסוף, והכוחות הגרמניים החלו בתנועה, הם נתקלו במערכי הגנה דרוכים ומעובים

מתכנני המבצע היו מודעים

לכך כי הוא עתיד לחרוץ

את גורל המלחמה כולה,

ולכן התלבטה המפקדה

הגרמנית העליונה ממושכות

בטרם אישרה אותו

ביותר ממש על צירי התנועה שלהם. מערכי ההגנה היו עמוקים ביותר - עד כדי שמונה רצועות הגנה מקבילות. אינטנסיביות במיוחד היו שתי רצועות ההגנה הקדמיות: אלה השתרעו לעומק של 15-20 ק"מ וכללו מבוך סבוך של עמדות מבוצרות, שכללו חייר, אמצעים נ"ט וארטילריה, ואשר הוקפו בשדות מוקשים עמוקים וצפופים באופן יוצא מהכלל ונתמכו ביחידות שריון אינטגרליות. עיקר כוחה של המתקפה הגרמנית נשען על שני קורפוסים פנצר (שריון), שבהם

נכללו עוצבות השדה המובחרות ביותר שעמדו אז לרשות הצבא הגרמני: קורפוס 48 וקורפוס הסייס ה-2. שני הקורפוסים האלה היוו את ארמיית השריון ה-4 בפיקודו של קולונל-גנרל הות, שעליה הוטל לקטוע את מובלעת קורסק מדרום לצפון. משימתם של שני הקורפוסים הייתה להבקיע חזית ברוחב של 35 ק"מ, כשהם נעים זה לצד זה עד לעיר קורסק, שם הם נועדו לחבור עם כוחות הארמייה ה-9 של מודל, שמשימתה הייתה לנתק את המובלעת בהתקפה מצפון לדרום. מול הקורפוסים ה-48 וה-2 ניצבו בקווי ההגנה הקדמיים יחידותיה של ארמיית הגוורדיה ה-6 הסובייטית. על כוח גרמני נוסף (קורפוס פנצר 3, שהיה חלק מארמיית קמפף) הוטל לבצע מאמץ הבקעה משני, שמטרתו הייתה לחפות על האגף המזרחי של שני הקורפוסים. מולו היו ערוכות יחידותיה של ארמיית הגוורדיה ה-7. שבר ענן שאירע ערב המתקפה הפך את גזרתו של קורפוס 48 לבוצית ולבלתי עבירה, ויחידותיו, שנתקעו כשהן מכוונות בשטחי ההיערכות, נפגעו קשות בחילופי אש ארטילריים מסיביים. מתקפתו של הקורפוס השתבשה, והוא לא הצליח לחדור מבעד לקו ההגנה הסובייטי השני אלא ביום השלישי למתקפה - ותוך אבדות כבדות. באותו זמן כבר היו גודדי החלוץ של קורפוס הסייס במגע עם קו ההגנה הסובייטי השלישי, 35 ק"מ בעומק

כוחות החוד הגרמניים חידשו עם אור ראשון, בשחר ה-12 ביולי, את תנועתם בכיוון פרוחורובקה וכמעט מייד נתקלו במפתיע במאות טנקים סובייטיים מסתערים, חלקם מטווחים קצרים מאוד. לאורך חזית בת 10 ק"מ התלקחה סדרת קרבות כבדים, נפרדים ולא מתואמים, אשר נמשכו ללא הפוגה עד לערב הנתונים המספריים אינם ודאיים, והם חושבו

הגרמניים והנחיתו השכם בבוקר ה-12 ביולי 1943 מתקפה נואשת משולבת בחזית צרה לכיוון צפון-מזרח. באותו זמן יצאה ארמיית הגוורדיה ה-5 למתקפת-נגד באותה נקודה ממש, ושני הכוחות נתקלו במפתיע ראש בראש בקרבת העיירה פרוחורובקה. התפתח שם קרב שריון ענקי מטווח אפס, שבו היו מעורבים כ-1,500 טנקים ותותחי סער משני הצדדים. הקרב געש כל אותו יום והביא לאובדנם של 300-400 טנקים ותותחי סער לכל צד – תוצאה אשר משמעותה הברורה והמכרעת הייתה שבירת עמוד השדרה של הוורמאכט.

מהעבודה של גלאנץ ושל האוס עולה כי המציאות הייתה שונה במובנים רבים: במהלך ה-11 ביולי 1943, היום השביעי ברציפות להתקפה, בזמן שהיחידות התשושות של דיוויזיית "גרודוויטשלנד" נשלפו בזו אחר זו ממקומותיהן ונערכו לחדש את ההתקדמות צפונה, הצליחו יחידות החוד של דיוויזיית "לייבשטנדרטה", במרכז ההתקפה של קורפוס ה"ס", להבקיע מערך הגנה טקטי נוסף, להדוף קורפוס שריון סובייטי ולהשתלט לאחר קרב קשה על גבעה שלטת מול פרוחורובקה. בכך נעשה מצבו של מערך הגנה הסובייטי במקום לחמור ביותר. לפיכך, כאשר הגיעו באותו ערב יחידות שריון מארמיית הגוורדיה ה-5, הורה להן וטוין לצאת ללא דיחוי למחרת היום, ה-12 ביולי, למתקפת-נגד כוללת. הדחיפות גברה עוד יותר לאחר שבמהלך הלילה הצליח כוח מקורפוס הפנצר ה-3 ללכוד בהתקפת פתע ראש גשר על נהר הדוניץ, 20 ק"מ דרומית-מזרחית לפרוחורובקה, ולאיים בכך על אגף הכוחות המתכנסים נגד קורפוס ה"ס".

ארמיית הגוורדיה ה-5, מחוזקת בקורפוס שריון שכבר פעל בגזרה, נדרשה לתקוף חזיתית ומהאגפים את יחידות ה"ס" שהתקרבו לפרוחורובקה. במקביל נועדו מספר קורפוס שריון לשוב ולתקוף בעוצמה את האגף השמאלי של קורפוס 48, וכוח בעוצמה של מחצית קורפוס משוריין נשלח בבהילות דרומה כדי לסייע בבלימת קורפוס 3.

המערך הסובייטי. גנרל וטוין, המפקד הסובייטי במקום, שיגר את עתודות החייר שעמדו לרשותו כדי לארגן בקדחתנות מערכי הגנה חדשים במטרה "לעטוף" את המרחב שלתוכו הצליחו הגרמנים לחדור. בתוך עתודות החייר הוא שילב את עתודות השריון שעמדו לרשותו – כוח של חמישה קורפוסים משוריינים. הייתה זאת עת של חרדה גדולה בפיקוד העליון הסובייטי, וזה מיהר להעביר לרשות וטוין שני קורפוס שריון נוספים והורה לכוחות העתודה האסטרטגית שלו לנוע לשטחי כינוס הממוקמים קרוב יותר לגזרה.

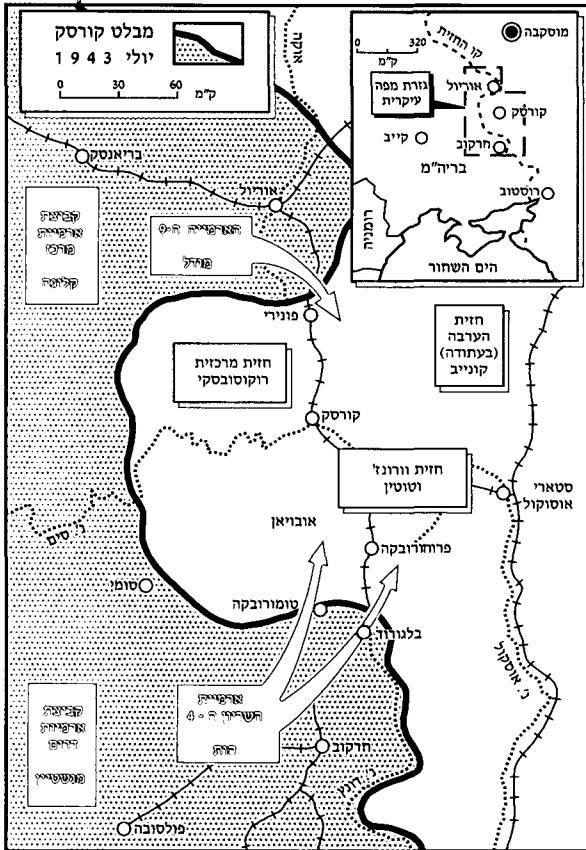
הקרבות נמשכו באינטנסיביות רבה ללא הפוגה. שני הקורפוסים הגרמניים הצליחו להרחיב את בסיס המבקעים והמשיכו לפלס דרכם קדימה במעמקי השטח המבוצר, באיטיות אך בהתמדה, כשהם מנסים לפרוץ לשטח הפתוח. היחידות הסובייטיות שבקו האש מולם הלכו ונכתשו בקצב מבהיל, והיה צורך להזרים עתודות חדשות מדי יום על מנת לשמור על קווי הגנה רציפים. בשלב זה הפעיל וטוין שני קורפוסים משוריינים במתקפה נגד האגף השמאלי של קורפוס 48, ובסערת הקרבות הכבדים שהתפתחו שם הצליח לרתק את דיוויזיית "גרודוויטשלנד", הכוח העיקרי של אותו קורפוס. באופן זה נחלשה מהותית עוצמת המבקע הגרמני הישיר לכיוון צפון, וקורפוס ה"ס" החל מסיט את המאמץ העיקרי שלו יותר ויותר לכיוון צפון-מזרח, כשהוא נע לפי קו ההתנגדות הפחותה.

בינתיים הובהר לשני הצדדים שהתקפת הארמייה הגרמנית מצפון הולכת ודועכת, וכתוצאה מכך התאפשר לפיקוד העליון הסובייטי להעמיד לרשות וטוין את עיקר העתודה האסטרטגית שלו, לרבות ארמיית הגוורדיה המשוריינת ה-5, ובה שלושה קורפוסים משוריינים. אלה נעו במסע מזרז לאזורי כינוס, שמקומו הישיר מול ציר התנועה האלכסוני של קורפוס ה"ס".

מיתוס מול מציאות

בשלב זה של המערכה, כפי שהיה מקובל לתאר, ² אורגנו מחדש שני קורפוס הפנצר

התוכנית הגרמנית לקטיעתו של מבלט קורסק

לאחר מלאכה מייגעת של ליקוט ושל התאמת שברי מידע. מסקנות החוקרים: באותם קרבות השתתפו בין 600 ל-630 טנקים ותותחי סער סובייטיים מול 170-190 טנקים ותותחי סער גרמניים. (המספרים הנ"ל מתייחסים לארבעת קורפוס שריון הסובייטיים, שנעו להתקפה מול פרוחורובקה באותו בוקר ולשתי דיוויזיות ה"ס" שהותקפו על ידם. כאשר מתייחסים לכלל מרחב הלחימה – לרבות הגזרות של קורפוס הפנצר 3 ו-48 – גדלים האומדנים ל-1,300-1,400

במצב לאחור

מערכת קורסק אכן הייתה מכרעת לגבי המשך האירועים בחזית המזרח בפרט ולכן גם למהלך המלחמה בכלל. המערכה הייתה כבירת ממדים וסחטה את היחידות שהשתתפו בה עד לקצה גבול יכולתן. השתתפו בה באופן פעיל 2,300 טנקים ותותחי סער גרמניים מול כמעט 5,000 טנקים ותותחי סער של הצבא האדום. אם נתמקד בטנקים ובתותחי הסער – כלי ההכרעה של חזית המזרח – הרי שבליל ה-13 ביולי 1943, בעת שהמבצע הופסק, נותרו בשלושת קורפוסים הפנצר ביחד 575 כלים כשירים, לעומת 1,385 כלים שאיתם פתחו את המערכה. 575 הכלים הכשירים אינם כוללים כלים פגועים, שהיו באותו יום בתיקונים. נטען שמדובר היה במאות כלים כאלה, שעתידיהם היו לחזור לשירות בתוך זמן קצר. למרות זאת העובדה היא שהגרמנים לא רק שלא השיגו את הניצחון הטקטי המזהיר שהם היו זקוקים לו, אלא שהוורמאכט לא הצליח להעמיד במהלך חודשי הקיץ הנותרים עתודות ניידות בעלות עוצמה הדומה או אף הקרובה לזו של הקורפוסים שתקפו בקורסק, ובלי אלה הוא פשוט לא יכול היה להדוף את הצבא האדום. בכך סללו האבדות הכבדות של השריון הגרמני בקורסק את הדרך לכישלון הוורמאכט במעבר מאופנסיבה לדפנסיבה בחזית המזרח. אבדות אלו לא נגרמו בעיקרן בהתנגשות השריון הטיטנית בשלב ההכרעה של המערכה, כי אם בימים הראשונים של המבצע, כשכוחות הסער הגרמניים הוטלו חזיתית, מבלי דעת, נגד מערכי הגנה סובייטיים אדירים.

אבדות הסובייטיים אכן היו כבדות יותר. גלאנץ והאוס מסיקים שאבדותיהם בנפש במהלך המערכה היו גבוהות יותר מפי שלושה מאלה של הגרמנים, ושיעור אבדותיהם בטנקים ובתותחי סער היה גדול אף יותר. אך בניגוד לגרמנים – יכלו הסובייטים להרשות לעצמם אבדות כבדות. על מנת להמחיש טענה זאת די אם נציין כי בעוד שהגרמנים הטילו למערכה יותר מ-65% מסך הטנקים ותותחי הסער שעמדו לרשותם בחזית המזרח, הרי הסובייטים עירבו בלחימה כ-35% בלבד מכליהם אלה. היחידות הסובייטיות שהשתתפו במערכה אכן ספגו אבדות קשות מאוד, אך גם בלעדיהן נותר לצבא האדום די כוח על מנת לצאת בסדרת התקפות נרחבות בתוך פרק זמן קצר ביותר מסיום מערכת קורסק – התקפות שנמשכו כמעט ברציפות במשך שנתיים, עד לניצחון הסופי בברלין. לא ניתן לסכם זאת באופן קולע יותר מהאופן שבו תיאר זאת הגנרל הסובייטי קונייב אחרי המלחמה: "קורסק הייתה שירת הברבור של כוח השריון הגרמני".

הערות

1. D.Glantz & J.House, *The Battle of Kursk*, University Press of Kansas, 1999
2. ראו לדוגמה: אלן קלרק, **מבצע ברבורוסה**, מערכות, 1970; דאגלס אורגיל, **הטנק**, מערכות, 1980

טנקי "טי-34" של הצבא האדום. הם היו חוט השדרה של השריון הסובייטי בקרב קורסק

טנקים ותותחי סער סובייטיים מול כ-600 טנקים ותותחי סער גרמניים). בערב ניתקו הכוחות מגע, בלי שצד כלשהו הצליח להתקדם. עיון בנתוני האבדות שנגרמו לשני הצדדים מעלה תוצאה מפתיעה: מתברר כי דיוויזיית הסי"ס "לייבשטנדרטה", אשר ספגה את עיקר ההתקפה הסובייטית, איבדה באותו יום זה כ-375 הרוגים ופצועים, אך רק 12 טנקים ותותחי סער, בעוד שאבדות השריון של הסובייטים היו כבדות בהרבה. קורפוס השריון 18 ו-29 מהארמייה ה-5, שהובילו את ההתקפה הסובייטית, איבדו ביום זה 180-200 טנקים ותותחי סער מתוך ה-400 שהם הטילו למתקפה. באותו לילה התחפר השריון הנוותר של הארמייה ה-5 לחיזוק מערכי ההגנה, ואילו היחידות הגרמניות נדרשו לחדש את תנועתן לעבר פרוחורובקה כבר למחרת בבוקר. כאשר הן ניסו לעשות כן, התברר שהן הגיעו לקצה גבול יכולתן, והתקדמותן נבלמה.

באותו ערב נערך דיון במפקדה העליונה הגרמנית. פלדמרשל פון מנשטיין, שהיה קרוב לוודאי המצביא הגרמני הטוב ביותר במלחמת העולם השנייה, ביקש אישור לקדם את עתודותיו ולחדש את המתקפה.

עד עכשיו לא ניתן היה להבין בקשה זו. הדעה המקובלת הייתה שבפרוורובקה רוסקו כוחות החוד הגרמניים, כך שכל כוונה לחדש את המתקפה לא יכולה הייתה לנבוע אלא מאי-הבנה של המציאות. אך מהעבודה החדשה עולה שהגרמנים – הן בשדה והן בעורף – לא ראו את עצמם מובסים. להפך, הם סברו שהסבו לסובייטים אבדות חמורות, וכי יש בכוחם להמשיך בתנופת ההתקפה. מנשטיין טען שהמשך המתקפה יחייב את הפיקוד הסובייטי להמשיך להטיל את יתרת עתודותיו למערכה בשטח, שבאותו שלב כבר היה כמעט פתוח, ושבו היה לגרמנים יתרון ברור. באופן זה הוא האמין שניתן יהיה לפגוע בהם פגיעה ממשית, שהייתה חיונית לקראת המעבר המתוכנן למגננה בכל החזית.

אך הבקשה נדחתה. היטלר הודיע כי נוכח נחיתתן של בעלות הברית בסיציליה יש להעביר לאיטליה בדחיפות את דיוויזיית ה"לייבשטנדרטה", ולכן יש לבטל את המבצע לכיבוש מובלעת קורסק.

